

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

ОСНОВИ КУРОРТОЛОГІЇ ТА РЕКРЕАЦІЇ

**Методичні рекомендації
до самостійної роботи студентів
спеціальності 241 "Готельно-ресторанна справа"
освітньої програми "Готельно-ресторанний бізнес"
першого (бакалаврського) рівня**

**Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2023**

УДК 338.48-53(072.034)

О-75

Укладач С. І. Сисоєва

Затверджено на засіданні кафедри готельного і ресторанного бізнесу.

Протокол № 4 від 13.12.2022 р.

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Основи курортології та рекреації [Електронний ресурс] : методичні рекомендації до самостійної роботи студентів спеціальності 241 "Готельно-ресторанна справа" освітньої програми "Готельно-ресторанний бізнес" / уклад. С. І. Сисоєва. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2023. – 30 с.

Подано завдання для самостійної роботи студентів. Наведено методичні рекомендації до їх виконання, типові розрахункові завдання і приклади їх вирішення за темами навчальної дисципліни, а також матеріали щодо закріплення знань.

Рекомендовано для студентів спеціальності 241 "Готельно-ресторанна справа" освітньої програми "Готельно-ресторанний бізнес" першого (бакалаврського) рівня.

УДК 338.48-53(072.034)

© Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, 2023

Вступ

"Основи курортології та рекреації" є навчальною дисципліною обов'язкової складової навчального плану циклу дисциплін професійної підготовки, що сприяє формуванню знань у майбутніх спеціалістів туристичної індустрії про санаторно-курортне обслуговування та лікувально-оздоровчий туризм, формування фахового світогляду щодо геопросторової організації та умов розвитку санаторно-курортної справи в Україні та країнах світу, а також необхідність забезпечити належний рівень підготовки майбутніх фахівців знаннями про специфіку та принципи функціонування закладів санаторно-курортного профілю, про особливості їх туристичного, економічного та соціального потенціалу.

Метою викладання навчальної дисципліни є усвідомлення студентами місця і ролі цієї дисципліни у національній міжгалузевій системі охорони здоров'я; розуміння можливостей використання курортно-рекреаційного потенціалу України для покращення здоров'я населення; застосування лікувальних природних чинників для відновлення самопочуття людини – в особистому житті та професійній діяльності; формування мотивації до здорового способу життя і його пропаганда серед молоді.

Завдання навчальної дисципліни: сформувати у студентів поняття про курортологію як комплексну науку, розкрити етапи її розвитку та охарактеризувати сучасний стан; ознайомити студентів з класифікацією та географією курортів світу, розглянути основні тенденції розвитку курортів різних країн; ознайомити з класифікацією та географією курортів України, виокремити та охарактеризувати основні курортно-рекреаційні райони; розкрити сутність та проблеми лікувального туризму як сучасного напрямку курортної медицини; розкрити значення природних лікувальних ресурсів України у відновленні здоров'я населення, познайомити студентів з їх класифікацією та способами використання у цілях оздоровлення; сформувати у студентів поняття про важливе значення використання природних лікувальних чинників у профілактиці захворювань серця, опорно-рухового апарату, захворювань органів дихання, травлення тощо; ознайомити студентів з основними показаннями та проти-показаннями застосування природних лікувальних ресурсів, а також правилами відбору хворих на курорти; виявити сучасні проблеми функціонування та розвитку санаторно-курортних територій України.

1. Завдання для самостійної роботи студентів

Форми і методи контролю самостійної роботи студентів за змістовими модулями та темами навчальної дисципліни наведено (у табл. 1).

Таблиця 1

Завдання для самостійної роботи студентів

Найменування тем	Форми самостійної роботи	Методи контролю
1	2	3
Змістовий модуль 1. Теоретичні засади рекреології. Організація рекреаційної діяльності		
Тема 1. Поняття про рекреацію. Рекреація і відпочинок	Опрацювання лекційного матеріалу, самостійне вивчення питань: <ul style="list-style-type: none">• рекреологія як наука;• історія становлення та розвитку рекреології;• поняття про рекреацію;• вільний і рекреаційний час	Компетентнісно-орієнтовані завдання
Тема 2. Просторова диференціація рекреаційних ресурсів у світі	Опрацювання лекційного матеріалу, самостійне вивчення питань: <ul style="list-style-type: none">• рекреаційні ресурси, їх типи та характеристика;• оцінювання культурно-історичних ресурсів;• рекреаційне навантаження, місткість рекреаційних ресурсів та рекреаційний потенціал;• рекреаційне природокористування	Компетентнісно-орієнтовані завдання. Презентація
Тема 3. Характеристика рекреаційного потенціалу України	Опрацювання лекційного матеріалу, самостійне вивчення питань: <ul style="list-style-type: none">• рекреаційна діяльність та її еволюція, сутність, ознаки та функції;• цикл рекреаційної діяльності (ЦРД);• класифікація рекреаційної діяльності	Компетентнісно-орієнтовані завдання
Тема 4. Територіальні рекреаційні системи, їхня класифікація та структура	Опрацювання лекційного матеріалу, самостійне вивчення питань: <ul style="list-style-type: none">• сутність і завдання курортної справи;• перші згадки про курорти;• історія курортів світу;• розвиток курортів в Україні	Компетентнісно-орієнтовані завдання

1	2	3
Змістовний модуль 2. Теоретичні засади курортології. Організація санаторно-курортного господарства		
Тема 5. Предмет та завдання курортології. Класифікація і типи курортів, природні лікувальні чинники	Опрацювання лекційного матеріалу. Розгляд питань стосовно: <ul style="list-style-type: none"> • курорти: поняття, функції, різновиди, інфраструктура; • курортна справа в системі охорони здоров'я та лікувально-оздоровчому туризмі; • курортологія: визначення, завдання, напрями 	Компетентнісно-орієнтовані завдання
Тема 6. Методи санаторно-курортного лікування. Курорти – провідний сегмент індустрії гостинності	Опрацювання лекційного матеріалу. Конспектування та підготовка до практичного заняття за такими питаннями стосовно: <ul style="list-style-type: none"> • поняття та завдання медичної кліматології; • типи клімату й погоди та їхній вплив на організм людини: адаптація, акліматизація, загартовування; • головні методи кліматотерапії; • фізичні та фізіологічні основи дозиметрії та дозування кліматолікувальних процедур; • курортні ландшафти та їхнє використання у рекреаційних цілях 	Компетентнісно-орієнтовані завдання
Тема 7. Бальнеологія як наука. Механізм дії мінеральних вод на організм людини	Опрацювання лекційного матеріалу, самостійне вивчення питання: <ul style="list-style-type: none"> • правове регулювання діяльності санаторно-курортних закладів; • концепція маркетингу в управлінні санаторно-курортною діяльністю 	Компетентнісно-орієнтовані завдання
Тема 8. Забезпечення якості та ефективності діяльності санаторно-курортних закладів. Організація спортивно-оздоровчих послуг	Опрацювання лекційного матеріалу, самостійне вивчення питань: <ul style="list-style-type: none"> • роль та місце спортивно-оздоровчих послуг у системі рекреаційних послуг; • характеристика спортивно-оздоровчих рекреаційних послуг; • туристська послуга як вид рекреаційно-оздоровчих послуг 	Компетентнісно-орієнтовані завдання. Творче завдання
		Екзамен

2. Рекомендації до самостійної роботи студентів

Змістовий модуль 1. Теоретичні засади рекреалогії.

Організація рекреаційної діяльності

Тема 1. Поняття про рекреацію. Рекреація і відпочинок

Студентові необхідно ознайомитись із основними поняттями та визначеннями концентрації рекреаційної діяльності, що обумовлює формування рекреаційних територій. Рекреаційною територією є частина земельного фонду, задіяна для організації туризму, лікування та відпочинку.

Розглянути дві тенденції у формуванні рекреаційних територій:

а) розвиток урбанізованих рекреаційних територій на базі курортних населених пунктів або цілих курортних агломерацій (курорти і курортні місцевості, приморські рекреаційні райони тощо);

б) розвиток рекреації на міжпоселенських територіях шляхом створення рекреаційних парків.

Запитання для самоперевірки

1. Охарактеризувати загальні поняття рекреалогії як наукового підґрунтя рекреації.

2. Яким чином формувалась історія розвитку наукового напрямку "рекреалогія"?

3. Що належить до загальних передумов розвитку рекреалогії?

4. Що зараховують до об'єкта та предмета рекреалогії?

5. Який існує взаємозв'язок між рекреалогією та іншими дисциплінами рекреаційного напрямку?

6. Яке місце займає відпочинок у рекреалогії?

7. Які існують види діяльності людини під час відпочинку як наукові положення рекреалогії?

8. Яке значення має "позаробочий і вільний час" та "рекреаційний час" для людини?

9. Надати характеристику структури рекреаційного часу за життя людини.

10. Які існують функції рекреаційного часу?

11. Як характеризують ієрархічну побудову рекреаційного часу та рекреаційного простору?
12. Яка існує класифікація функцій рекреалогії?
13. Навести особливості медико-біологічної функції.
14. Яке значення має культурно-виховна функція?
15. Яке значення має економічна функція?

Тестові завдання для самоконтролю за темою

1. *Причиною появи науки "Рекреалогія" слугувало:*
 - а) питання рекреації були недостатньо розглянуті іншими науками;
 - б) мода, що проявилася у той час на нові науки;
 - в) необхідність виокремлення науки про рекреацію з уже сформованої курортології;
 - г) значний вплив рекреаційної географії.
2. *"Рекреалогія" безпосередньо сприяла виникненню галузі:*
 - а) географії туризму;
 - б) курортології;
 - в) економіки й організації туризму;
 - г) рекреаційної соціології.
3. *Предметом навчальної дисципліни "Рекреалогія" є:*
 - а) методологія розвитку діяльності людини під час дозвілля;
 - б) анімаційна діяльність організаторів дозвілля;
 - в) антропологічний аспект формування рекреації;
 - г) аспекти й об'єктивні закономірності рекреаційної системи.
4. *Суб'єктом навчальної дисципліни "Рекреалогія" є:*
 - а) турист;
 - б) громадянин країни;
 - в) рекреант;
 - г) рекреаційна територія.
5. *Об'єктом навчальної дисципліни "Рекреалогія" є:*
 - а) відпочинок;
 - б) рекреаційна система;
 - в) рекреаційна територія;
 - г) рекреація.

Рекомендована література [3; 5; 12; 13; 23].

Тема 2. Просторова диференціація рекреаційних ресурсів у світі

Необхідно ознайомитись із тим, що природні рекреаційні ресурси містять:

- кліматичні умови;
- ландшафти;
- гідромінеральні та інші лікувальні ресурси.

Обов'язковою умовою придатності рекреаційних ресурсів є їхня екологічна безпечність. Існують різні методи оцінювання природних рекреаційних ресурсів, але найбільш поширеною і найбільш відповідною комплексному рекреаційному аналізу території є оцінювання ступеня сприятливості тих або інших параметрів для рекреаційного використання. Оптимальне застосування трибальної системи, оскільки вона дозволяє зробити ландшафтне, біокліматичне й екологічне оцінювання території та отримати комплексний показник.

У такі чинникові-інтегрально оцінювання природних ресурсів доцільно застосовувати факторно-інтегральне оцінювання кожного ресурсу залежно від виду рекреаційної діяльності, в якій цей ресурс використовують.

Оцінювання ландшафтів як складових рекреаційних ресурсів проводять на основі чинникового навчання оцінювання кожної зі складових ландшафтів (рельєфу, водних об'єктів і ґрунтово-рослинного покриву).

Рельєф. Для лікувально-оздоровчого відпочинку функціональну й естетично найбільш сприятлива пересічна місцевість, але з незначними перевищенням відміток рельєфу.

Ступінь розчленованості рельєфу характеризують три параметри: глибина розчленування (перевищення відмітки, прийнятої за початок відліку, м); густина розчленування (через яку відстань проходить зміна форми рельєфу з випуклою на ввігнуту і навпаки); крутизна схилів, у градусах (необхідно зрозуміти оцінні показники, які подані у табл. 2).

Для оздоровчих цілей найбільш сприятливий сильно хвилястий рельєф, відносно сприятлива слабо хвиляста і хвиляста місцевості; а рівна пласка поверхня несприятлива, оскільки з естетичної точки зору пейзажного сприйняття монотонний рельєф нецікавий, а також функціонально малоприсадибний.

Оцінні показники рельєфу для рекреації

Параметри	Ступінь сприятливості рельєфу		
	Сприятливий	Відносно сприятливий	Несприятливий
Глибина розчленування, м	30 – 60	10 – 30	< 10
Густота розчленування, км	< 1	1 – 3	> 3
Крутизна схилів, °	3 – 5	5 – 10	< 3, > 10

Необхідно також ураховувати ступінь стійкості схилу, що залежить від крутизни: до 60° (від вертикалі) – схили стійкі і відносно стійкі; менше 40° – нестійкі.

Запитання для самоперевірки

1. Які загальні властивості у рекреаційної системи?
2. Як можна охарактеризувати базову модель рекреаційної системи за В. Преображенським?
3. Які існують компоненти рекреаційної системи?
4. Як можна охарактеризувати моделювання рекреаційної діяльності?
5. Як можна охарактеризувати природні та культурні комплекси базової моделі рекреаційної системи?
6. Як можна охарактеризувати технічні комплекси базової моделі рекреаційної системи?
7. Яку роль відіграє обслуговувальний персонал у рекреаційній системі?
8. Яку роль відіграють органи управління як елементи рекреаційної системи?
9. Як можна охарактеризувати центральний елемент рекреаційної системи?

Тестові завдання для самоконтролю за темою

1. Частина земельного фонду, задіяна для організації лікування і відпочинку:

- а) рекреаційні ресурси;
- в) рекреаційний простір;

- б) рекреаційна територія;
- г) рекреаційний потенціал.

2. Територіальну рекреаційну систему характеризують:

- а) єдиною територією;
- б) рекреаційним потенціалом;
- в) сукупністю рекреаційних установ;
- г) усі відповіді правильні.

3. Основні функції територіальної рекреаційної системи:

- а) бюджетна, економічна, соціальна;
- б) медико-біологічна, культурно-виховна, економічна;
- в) економічна, політична, демографічна;
- г) аналітична, виховна, управлінська.

4. Функціонально-галузеві утворення, що є центром територіальної рекреаційної системи:

- а) навчальні заклади, які готують фахівців цієї галузі;
- б) спеціалізовані проектно-конструкторські інститути;
- в) спеціалізовані органи управління;
- г) курортні, туристичні господарства, сфера відпочинку.

Рекомендована література [3; 5; 6; 10; 12].

Тема 3. Характеристика рекреаційного потенціалу України

Необхідно розуміти, що до водних рекреаційних ресурсів належать: море, великі і малі річки, озера, штучні водойми (водосховища, ставки, кар'єри).

Забезпеченість територій водними об'єктами визначають за такими показниками:

1. Оводженість – це відношення протяжності водних об'єктів у кілометрах до площі території.

2. Озерність – це відношення площі водних дзеркал до площі території.

Водні об'єкти оцінюють чинниково та інтегрально. При цьому окремо оцінюють різні види рекреаційної діяльності на водних об'єктах:

- пляжно-купальний відпочинок (для лікувально-оздоровчих цілей);
- різні види спортивного туризму.

Оцінюють також забезпеченість території водними об'єктами, придатними до питного водопостачання відпочивальників.

У процесі оцінювання водних об'єктів для пляжно-купального відпочинку розглядають:

- наявність пляжної смуги;
- умови підходу до води;
- характер дна;
- швидкість течії (річки);
- силу хвилеутворення на великих водоймах;
- температурний режим.

Купальний сезон вважають можливим для широкого кола відпочивальників тоді, коли температура води досягає 17°C.

Треба звернути увагу на те, що під час оцінювання водних об'єктів пляжно-купального відпочинку особливо беруть до уваги стан морських пляжів. Їх використання повинно проводитись відповідно до норм допустимого антропогенного навантаження (табл. 3), які відповідно до ДБН-30-92 приймаються за 5 м² на людину, а в лікувальних заплавах для хворих туберкульозом і з порушенням опорно-рухового апарату – до 12 м² на одну людину.

Таблиця 3

Допустимі антропогенні рекреаційні навантаження

Види об'єктів	Критерії	
	технологічний	психологічний
Акваторія для купання (на мілководді) люд./га	300 – 500	100 – 200
Акваторія для катання у веслових човнах, люд./га	2 – 5	0,5 – 1 (на 10 – 20 га)
На моторних човнах і водних лижах	0,5 – 1	1 – 10 (на 10 – 20 га)
Територія для розміщення наметових таборів на узбережжі морів, люд./км ²	250 – 300	15 – 30

Необхідно врахувати наявність такого процесу, як абразія (руйнування берегів хвилями). У цьому випадку береги укріплюють, будують хвилерізи, але це призводить до зменшення інтенсивності перемішування води у береговій зоні і сприяє її забрудненню.

Велике значення мають санітарно-гігієнічні умови. Часто вода поблизу пляжів на узбережжі Чорного та Азовського морів має істотний рівень органічного забруднення, що призводить до закриття пляжів.

Для пляжно-купального відпочинку використовують штучні водойми: водосховища, ставки та кар'єри.

Потрібно засвоїти, що великі водойми можна використовувати також для катання на гідроциклах і моторних катерах (весною або влітку).

Запитання для самоперевірки

1. Порівняйте поняття "потенціал" і "ресурси". Зробіть висновок.
2. З якою метою оцінюють рекреаційний потенціал територій?
3. З чого складається рекреаційний потенціал території?
4. Дайте визначення поняття "рекреаційні умови".
5. Дайте визначення поняття "природні рекреаційні ресурси". Яким критеріям вони повинні відповідати?
6. Що належить до культурно-історичних ресурсів? Чим відрізняються матеріальні ресурси від духовних?
7. Що належить до соціально-економічних рекреаційних ресурсів?
8. Охарактеризуйте найважливіші особливості рекреаційних ресурсів.
9. Яке місце в рейтингу країн за бізнес-потенціалом у туризмі займає Україна?
10. Які внутрішні й зовнішні чинники впливають на розвиток рекреації і туризму в Україні?
11. Які регіональні диспропорції характерні для рекреаційно-туристичного потенціалу України та його використання?
12. Які проблеми має вирішити Україна для забезпечення розвитку її курортно-рекреаційної сфери?
13. Які світові тенденції доцільно враховувати у плануванні розвитку національного туризму?
14. Які чинники впливають на визначення поняття "рекреаційні ресурси"?
15. Які є види класифікацій рекреаційних ресурсів? На які групи поділяють рекреаційні ресурси в кожній з них?
16. Дайте визначення природним рекреаційним ресурсам.
17. Назвіть категорії об'єктів природно-заповідного фонду, які можуть бути використані з метою організації рекреаційної діяльності.
18. Охарактеризуйте розвиток первинних рекреаційних підприємств в Україні.

Рекомендована література [1; 3; 5; 10; 22; 23; 24].

Тема 4. Територіальні рекреаційні системи, їхня класифікація та структура

Необхідно знати, що значення рослинного покриву в якості рекреаційного ресурсу дуже велика, оскільки з ним пов'язаний оздоровчий вплив ландшафту шляхом фітотерапевтичних властивостей рослин. Особливо велика роль лісів, що сприяють підвищенню концентрації кисню у повітрі та його іонізації (табл. 4).

Таблиця 4

Рекреаційне оцінювання рослинного покриву

Параметри	Ступінь сприятливості рослинного покриву		
	Сприятлива	Відносно сприятлива	Несприятлива
Тип угідь	Змішані світлохвойні і широколистяні ліси	Темнохвойні ліси у поєднанні з листяними	темнохвойні березово-осикові вологі ліси
Бонітет	I – II	III – IV	V
Залуженість, %	15 – 25	10 – 15	< 10
Заболоченість, %	1 – 3	3 – 5	> 5
Розораність, %	< 20	20 – 30	> 30

Оптимальною іонізацією характеризуються мішані ліси і соснові бори, а із деревних порід високою іонізаційною здатністю, окрім сосни, володіють береза бородавчаста, липа серцелиста, горобина звичайна, дуб червоний, модрина сибірська, ялина звичайна.

Необхідно усвідомити, що гранично допустиме навантаження на природні зони визначають максимальною добовою чисельністю тих, хто лікується, відпочивальників і туристів, які можуть одночасно знаходитися на рекреаційних територіях без порушення правил охорони природи і психологічного комфорту відпочинку.

Варто зазначити, що норми щільності відпочивальників за різними літературними джерелами коливаються у великих межах: для лісопарків – від 8 – 20 осіб на 1 га, а для лісових територій – від 1 – 10 осіб на 1 га.

Необхідно усвідомити, що особливе значення має оцінювання антропогенного навантаження на лісові та водні об'єкти в зоні промислових

підприємств. Деревні насадження знижують рівень шуму, особливо ефективні змішані насадження з підліском. Так, листяні деревні рослини (дуб і тополя) знижують шум на відстані 50 м на 4,5 дБ, а хвойні на 7 – 9 дБ. У літній період у зоні лісових насаджень температура повітря нижча на 1 – 5°C залежно від площі лісового масиву.

Норми допустимого рекреаційного навантаження наведено в табл. 5.

Таблиця 5

Норми допустимого рекреаційного навантаження

Природний комплекс	Біологічний критерій, люд/га
Сосновий ліс на максимально сухих ґрунтах	0,5 – 1
Хвойний ліс на сухих ґрунтах	1 – 2
Змішаний і листяний сухий ліс	2 – 3
Широколистяний ліс на багатих ґрунтах	3 – 5
Луки	5 – 10

Наведені норми необхідно проектувати з урахуванням конкретних умов.

Психологічний критерій визначають психологічним комфортом для людини. У середньому приймають 0,5 – 1 люд./га.

Запитання для самоперевірки

1. Короткий історичний нарис розвитку та організації курортної служби в Україні.
2. Класифікація курортів.
3. Сучасний екологічний стан курортних ресурсів.
4. Методи охорони курортних ресурсів.
5. Медичний відбір на курорти та у санаторії.

Рекомендована література [4; 5; 8; 9; 12].

Питання для підсумкового контролю за модулем 1

1. Рекреація, її місце серед інших наук.
2. Вільний і рекреаційний час.

3. Типи рекреаційних ресурсів.
4. Оцінювання культурно-історичних ресурсів.
5. Рекреаційне навантаження, місткість рекреаційних ресурсів та рекреаційний потенціал.
6. Типи оцінювання природних рекреаційних ресурсів.
7. Класифікація рекреаційної діяльності за суспільною функцією і технологією.
8. Класифікація рекреаційної діяльності за періодичністю і територіальною ознакою.
9. Класифікація рекреаційної діяльності за характером організації.
10. Класифікація рекреаційної діяльності за кількістю учасників.
11. Класифікація рекреаційної діяльності за її тривалістю.
12. Класифікація рекреаційної діяльності за ознакою рухливості.
13. Класифікація рекреаційної діяльності за сезонною ознакою.
14. Класифікація рекреаційної діяльності за характером використанням транспортних послуг.
15. Класифікація рекреаційної діяльності за віковими показниками.
16. Класифікація рекреаційної діяльності за правовим статусом.
17. Класифікація рекреаційної діяльності за тривалістю.

Змістовий модуль 2. Теоретичні засади курортології. Організація санаторно-курортного господарства

Тема 5. Предмет та завдання курортології. Класифікація і типи курортів, природні лікувальні чинники

Треба пам'ятати, що лікувальні властивості природної води відомі людству з давніх давен. Перші критерії оцінювання мінеральних лікувальних вод розроблені хіміком Грюнхутом (2) і прийняті Наугеймською радою у 1911 році. За цими критеріями оцінювали 14 різних параметрів складу води, за перевищення яких вода, як вважали, змінювала якість питної на якість мінеральної, тобто лікувальної. Варто наголосити, мінеральної, а не мінералізованої: оскільки рівнозначними були "сухий залишок" (мінералізація), вміст літію, стронцію, вуглекислоти, радону тощо, тобто компонентів із бальнеологічними властивостями.

Треба сформулювати уявлення, що відповідно до стану науки перші класифікації мінеральних вод були досить примітивними. Наприклад, мінеральні води розподіляли на:

- а) непослаблювальні;*
 - б) з незначною послаблювальною дією;*
 - в) енергійно послаблювальні (класифікація Леманна);*
- або на:
- 1) муріатичні, тобто зі вмістом кухонної солі;*
 - 2) такі, що вміщують сірку;*
 - 3) сіркі;*
 - 4) вуглекислі;*
 - 5) залістисті;*
 - 6) лужні;*
 - 7) термальні (залежно від авторства).*

Треба ознайомитися із таблицею, в якій коротко подано дані щодо розвитку уявлень про бальнеологічні показники мінеральних вод, що стосуються тільки критеріїв розподілу мінеральних вод: від перших критеріїв Грюнхута, які стали основою практично в усіх країнах (колонка 2) до "Межі вмісту за новою класифікацією" (колонка 4). У колонці 3 межі вмісту за діючими документами. Критерії, в основному, наведені за відомою "Класифікацією мінеральних вод" Іванова – Невраєва (табл. 6).

Таблиця 6

Порівняльні критерії розподілу мінеральних вод

Основні показники	Перші критерії розподілу мінеральних вод за Грюнхутом, 1911 р. (у дужках поправки 1932 р.)	Межі вмісту за діючими документами	Межі вмісту за новою класифікацією
1	2	3	4
Загальна мінералізація (загальний вміст розчинених солей)	Понад 1 г/л	Понад 1 г/л	Такі самі
Вміст CO ₂ вільної і розчиненої	250(500) мг/л і більше	500 мг/дм ³ і більше	Такі самі
Вміст органічної речовини (в розрахунку на вуглець)	-	5-30 мг/дм ³	8-40 мг/дм ³ – води типу "Нафтуса, понад 40 мг/дм ³ – води типу "Брамштедт"

1	2	3	4
Вміст ортоборної кислоти (H_3BO_3)	Метаборна кислота (HBO_2) 1 г/л	35 мг/дм ³ і більше	Такі самі
Вміст метакремніювої кислоти (H_2SiO_3)	-	50 мг/дм ³ і більше	Ті ж самі
Вміст As	Гідроаксерніт ($HAsCV$) 1,3 мг/л	понад 0,7 мг/дм	0,7-2 мг/дм ³
Вміст Bг	5 мг/л і більше	25 мг/дм ³ і більше	Такі самі
Вміст J	1,0(5,0) мг/л	5 мг/дм ³ і більше	Такі самі
Вміст Li	1 мг/л	-	понад 5 мг/дм ³
Вміст Se	-	-	понад 10 мкг/дм ³
Вміст Ад	-	-	понад 0,1 мг/дм ³
Вміст Sr	10 мг/л	-	понад 0,001 мг/дм ³
Вміст Fe	$Fe^{2+}+Fe^{3+}$ 10(20) мг/л більше	$Fe^{2+}+Fe^{3+}$ 10 мг/дм ³ і більше	Такі самі
Вміст Ва	10 мг/л	-	-
Вміст F	10 мг/л	-	-
Вміст $H_2S_{зар}$ (H_2S+HS^-)	Титрована сірка 1 мг/л і більше	10 мг/дм ³ і більше	Такі самі
Вміст Rn	Понад 1,3 мкС (29 мкС)	180Бк/дм ³ і більше	Такі самі

Нові дослідження, проведені після виходу класифікації, дозволили додати у подальші документи нові критерії оцінювання. Наприклад, для бору – 35 мг/л ортоборної кислоти, для органічних речовин – 5 мг/л (у СРСР) і 8 мг/дм³ $C_{орг}$ (у новій українській класифікації на основі досліджень, проведених в Україні). Уточнений критерій оцінювання для заліза (Грюнхут – 10 мг/л, Іванов – Невраєв – 20 мг/л, ДСТУ 878-93 – 10 мг/дм³).

Потрібно засвоїти, що в будь-якій класифікації повинні бути виокремлені принципи (ознаки), які дозволяють окреслити предмет (об'єкт) класифікації, відрізнити його від інших природних об'єктів і на основі принципів класифікаційного розподілу створити можливість зручного практичного використання класифікації для конкретної мети. Власне, будь-яку класифікацію розробляють для якоїсь конкретної мети. Цим пояснюють велику кількість класифікацій.

Необхідно знати, що всього класифіковано 323 українських родовища і проявів мінеральних вод. Їх упорядкований список додано до класифікації. У списку подано класифікаційний порядковий номер типу води.

За номером можна швидко знайти воду в класифікації й отримати з одного рядка класифікаційної таблиці такі відомості:

- 1) склад води, вказаний і формулою Курлова, повна назва води, шифр;
- 2) українські та зарубіжні аналоги;
- 3) застосування води – внутрішнє, зовнішнє, комплексне;
- 4) застосування вод в Україні та інших країнах;
- 5) для вод зі специфічними компонентами – відомості про вміст цих компонентів;
- 6) для вод зі специфічними властивостями – відомості про ці властивості;
- 7) розташування родовища води за областями України.

У загальному списку родовищ і проявів додатково до порядкового номера типу води, за яким можна знайти всі зазначені відомості, ще раз вказано область України, в якій розташоване родовище або прояв цієї мінеральної води, а також зафіксоване джерело, звідки отримані відомості про мінеральну воду.

Запитання для самоперевірки

1. Що розуміють під курортними чинниками?
2. Розкрийте сутність поняття курортології.
3. Які головні напрями виокремлюють у курортології?
4. Які типи курортів існують та за якими критеріями здійснюють їхню класифікацію?
5. Назвіть головні методи, які використовують у курортній практиці.

Тестові завдання для самоконтролю за темою

1. Лікувально-оздоровча місцевість – це:

а) ресурси, які рідко (не часто) зустрічаються на території України, мають обмежене поширення або невеликі запаси у родовищах та є особливо сприятливими й ефективними для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань;

б) ресурси, які зустрічаються в різних регіонах України, мають значні запаси та придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань;

в) природна територія, що має мінеральні й термальні води, лікувальні грязі, озокерит, ропу лиманів та озер, кліматичні та інші природні

умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань;

г) освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їхньої експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні.

2. До якого типу належить більшість курортів:

- а) змішані;
- б) бальнеокліматичні;
- в) кліматичні;
- г) бальнеологічні.

3. Під перебуванням на курортах практично здорових осіб, які не потребують спеціального медичного догляду, лікарського спостереження й лікування, розуміють:

- а) оздоровчий відпочинок;
- б) лікувальний туризм;
- в) рекреацію;
- г) лікування.

4. Під системою матеріальних об'єктів і різновидів діяльності з надання курортних послуг населенню, що сприяють зміцненню здоров'я, розуміють:

- а) курортну інфраструктуру;
- б) курортне господарство;
- в) курортну підсистему народного господарства;
- г) курортну систему приватного господарства.

5. Зона, що охоплює місця виходу на поверхню мінеральних вод, території, на яких розташовані родовища лікувальних грязей, мінеральні озера, лимани, воду яких використовують для лікування, пляжі, а також прибережну смугу моря і прилеглу до пляжів територію шириною не менше як 100 метрів – це:

- а) перша зона (зона суворого режиму);
- б) друга зона (зона обмежень);
- в) третя зона (зона спостережень);
- г) четверта зона (зона без обмежень).

Рекомендована література [1; 3; 5; 7; 9; 12; 22].

Тема 6. Методи санаторно-курортного лікування. Курорти – провідний сегмент індустрії гостинності

Потрібно розуміти, що грязелікування є одним із найдавніших методів лікування з використанням природних чинників.

Необхідно знати особливості складу лікувальних грязей: грязьовий розчин – вода та розчинені в ній солі, органічні речовини, гази; грубодисперсна частина (силікатні частинки, гіпс, карбонати і фосфати кальцію, карбонати магнію та інші солі, органічні залишки); колоїдний комплекс – тонкодисперсна частина (органічні, неорганічні речовини та органічно-мінеральні сполуки).

Існують також властивості лікувальних грязей.

1. Теплові – це рівень теплопровідності, теплоємність, здатність до утримання тепла.

2. Пластичність – свідчить про здатність грязей утримуватися на поверхні тіла.

Слід пам'ятати що, всі лікувальні грязі, що їх використовують з лікувально-профілактичною метою, доцільно розподіляти на:

- природні;
- лікувальні грязі, які утворюються природнім шляхом під впливом певних зовнішніх чинників;
- штучні – лікувальні грязі, які виготовляють у лабораторних умовах на основі природної сировини шляхом створення відповідних умов грязеутворення.

Фахівець повинен розумітися на класифікації лікувальних грязей, які залежать від власних фізико-хімічних властивостей.

Запитання для самоперевірки

1. Розкрийте сутність поняття "індустрія здоров'я".
2. Охарактеризуйте функції індустрії здоров'я.
3. Дайте визначення поняттям кліматотерапії та кліматології.
4. Назвіть головні кліматичні чинники, охарактеризуйте їхнє значення для кліматотерапії.
5. Назвіть головні типи клімату, характерні для території України.
6. Охарактеризуйте основні типи погоди.
7. Назвіть головні кліматичні зони. Які з них є найсприятливішими для кліматолікування?

8. Назвіть базові методики використання кліматотерапії для лікувально-оздоровчих цілей.

9. Яку функцію виконує ландшафт під час організації лікувально-профілактичної діяльності?

Тестові завдання для самоконтролю за темою

1. Під поверненням до звичних кліматичних умов розуміють:

- а) реакліматизацію;
- б) повторну акліматизацію;
- в) акліматизацію;
- г) адаптацію.

2. Метеопатична реакція спостерігається в осіб у віці:

- а) 40 – 65 років;
- б) 45 – 65 років;
- в) 50 – 70 років;
- г) 35 – 45 років.

3. Силу вітру визначають за шкалою:

- а) Сіменса – Ботфорта;
- б) Сімпсона – Бофорта;
- в) Ажіцького;
- г) Федорова – Латишева.

4. Яку висоту має шар атмосфери, що становить інтерес для медичної кліматології:

- а) 8 – 10 км;
- б) 10 – 12 км;
- в) 12 – 14 км;
- г) 16 – 18 км.

5. Відповідно до класифікації кліматоутворювальних чинників волого оборот зараховують до:

- а) географічних чинників;
- б) космічних чинників;
- в) антропогенних чинників;
- г) штучних чинників.

Рекомендована література [3; 5; 13; 14; 17].

Тема 7. Бальнеологія як наука. Механізм дії мінеральних вод на організм людини

Потрібно розуміти, що поняття нетрадиційної медицини виникло в ХХ ст. у зв'язку з наростаючими відмінностями в підходах загально-визнаної медицини, заснованих на вивченні механізмів захворювань і підходах нетрадиційної медицини, які базуються на оцінюванні проявів хвороби.

Потрібно відрізнити, що нетрадиційна, або альтернативна медицина це підходи до попередження та лікування хвороб людини, вибір конкретної тактики в яких, на відміну від загально-визнаної медичної практики, ґрунтується не стільки на вивченні причин і механізмів хвороби, скільки на оцінюванні її проявів.

Потрібно знати, що найпопулярніших методів нетрадиційної медицини існує 29 видів.

Слід звернути увагу на ефективність методів нетрадиційної медицини під час лікування різних захворювань у клінічних випробуваннях. Окремі випадки як позитивних, так і негативних результатів лікування не є доказом або показником ступеня ефективності лікування через низку причин, однією з яких є "ефект плацебо" (коли поліпшення в стані деяких хворих виникає, незважаючи на відсутність лікувального впливу, тільки завдяки їх впевненості в тому, що вони приймають дієві ліки). Позитивний ефект може спостерігатися і під психологічним впливом лікаря на пацієнта.

Запитання для самоперевірки

1. Назвіть основні види спортивно-оздоровчих рекреаційних послуг.
2. Охарактеризуйте організацію спортивно-оздоровчих заходів у рамках салонів різної функціональної спрямованості.
3. Яка специфіка надання послуг у сфері спортивно-оздоровчого сервісу в салонному бізнесі?
4. Хто здійснює контроль і самоконтроль у процесі самостійних занять спортом?
5. Назвіть спортивно-оздоровчі заходи в системі загальнолюдських цінностей і професійної підготовки.
6. Які існують правові основи надання спортивно-оздоровчих послуг на підприємствах спортивно-оздоровчого сервісу?

7. Визначте сутність поняття "спортивно-оздоровчий сервіс": теоретичне, практичне і філософське трактування.

8. Яка існує методика складання індивідуальних оздоровчих і тренувальних програм за обраним видом фізичних вправ?

9. Які є відбудовні заходи в системі профілактики професійних захворювань?

10. Охарактеризуйте спортивно-оздоровчий сервіс як сферу реалізації різного комплексу послуг.

11. Охарактеризуйте методику проведення спортивно-оздоровчих заходів у фітнес-центрах, у дитячих спортивних таборах та дитячих спортивних центрах.

Рекомендована література [1; 9; 12; 16; 18].

Тема 8. Забезпечення якості та ефективності діяльності санаторно-курортних закладів. Організація спортивно-оздоровчих послуг

Слід звернути увагу, що одним з аспектів освоєння природних ресурсів в останні десятиліття стало все більше використання природних ландшафтів з лікувальною метою і для відпочинку людей, тобто рекреаційне використання ландшафтів. Поряд з промисловістю і сільським господарством рекреація у всьому світі стає найважливішим споживачем ресурсів природного середовища і території.

Для успішного вирішення рекреаційних завдань на призначених для цього територіях, які певною мірою повинні бути ізольовані від промислових і сільськогосподарських об'єктів і володіти територіальною цілісністю, необхідна наявність відповідних культурних комплексів, які містили б житло, а також органи управління і обслуговування, інакше кажучи – цілісну територіальну рекреаційну систему, яка має соціальну функцію у якості головної.

Потрібно дослідити питання, що ж саме захоплює відпочивальників у тому чи іншому ландшафті? Безумовно, естетична цінність ландшафту, а також наявність на його території екзотичних об'єктів (водоспадів, скель, реліктових рослин, рідкісних видів тварин і т. д.). Найважливіше значення у принадності ландшафту, його естетичній цінності має різноманіття пейзажу. Суттєву роль у цьому відіграють далекоглядні природні комплекси, глибина перспективи, ступінь членуватості лінії горизонту,

наявність місць, з яких відкриваються зовнішні що до цього ландшафту пейзажі, різноманіття рослинності, ярусність деревостоїв і т. д.

Слід розуміти, що у справі раціонального використання рекреаційних територій найважливішими є такі умови:

по-перше, регулювання чисельності відвідувачів і режиму їх поведінки;

по-друге, охорона цих територій від неправомірних організацій і осіб, які забезпечують лікування, відпочинок і туризм.

Дотримання відповідних науково обґрунтованих норм і правил забезпечує невизначено довге використання ландшафтів для лікування і відпочинку, дозволить зберегти їхню рекреаційну цінність.

Запитання для самоперевірки

1. Якими нормативно-правовими документами регламентують використання курортних, лікувально-оздоровчих та рекреаційних територій та об'єктів.

2. Охарактеризуйте заходи з реабілітації та раціонального використання природних лікувальних ресурсів. Якою програмою їх регулюють?

3. Дайте визначення курорту і курортної місцевості.

4. Яким чином природна територія отримує статус курорту державного значення і місцевого значення?

5. Розкрийте зміст поняття "рекреаційні території". Які функції рекреаційних територій?

6. Яка мета моніторингу природних територій?

7. Назвіть два види кадастрів, що враховують комплексні характеристики природних ресурсів. Назвіть їх відмінності.

8. Що є специфічною мірою збереження природних чинників на природно-заповідних територіях?

9. Які нормативні вимоги з охорони від забруднення районів морського водокористування ви знаєте?

10. Що таке рекреаційна зона?

11. Що належить до складу рекреаційних зон?

12. Як трактує закон поняття "рекреація"?

13. Які заходи щодо забезпечення раціонального використання рекреаційних ресурсів передбачені у Міжнародній концепції сталого розвитку населених пунктів?

14. З якою метою створюють спеціальні (вільні) економічні рекреаційні зони?

15. Яким чином здійснюють рекреаційну діяльність?
16. Які землі належать до земель рекреаційного призначення?
17. Як ви розумієте причини "феномена рекреації"?
18. Які види рекреації виокремлюють з просторової точки зору?
19. Охарактеризуйте початковий етап соціокультурного освоєння території за нормативними ознаками.
20. Назвіть характерні особливості розвиненого рівня соціо-культурного освоєння території
21. Чим відрізняється високий ступінь освоєння простору?
22. Які чинники впливають на розвиток рекреаційних районів?

Рекомендована література [3; 19; 20; 21; 25].

Питання для підсумкового контролю за модулем 2

1. Типи курортів.
2. Місткість рекреаційних центрів.
3. Характеристика кліматичних курортів.
4. Аеротерапія.
5. Геліотерапія.
6. Таласотерапія (морські купання).
7. Поняття про мінеральні джерела.
8. Мінеральні води.
9. Класифікація мінеральних вод.
10. Скорочене позначення хімічного складу та деяких фізичних властивостей мінеральних вод.
11. Основні типи мінеральних вод.

Рекомендована література

Основна

1. Про курорти [Електронний ресурс] : Закон України № 2026-III від 05.10.2000 р. із змінами і доповненнями, внесеними Законом України № 554-IX від 13.04.2020 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text>.

2. Кліматолікування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sanikur.com/uk/4/22/23/>.

3. Малахова С. М. Курортологія та курорти України : навчальний посібник / С. М. Малахова, О. О. Черепок, Н. Г. Волох. – Запоріжжя : Вид-во ЗДМУ, 2019. – 105 с.

4. Рутинський М. Історико-географічні тенденції та періодизація розвитку курортної справи // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/rutynsky.htm.

5. Олексієнко Я. І. Теорія, види та технології оздоровчо-рекреаційної рухової діяльності : навчально-методичний посібник / Я. І. Олексієнко, П. М. Гунько. – Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2018. – 260 с.

Додаткова

6. ДСТУ 4268:2003. Послуги туристичні. Засоби розміщування. Загальні вимоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kurort-http://www.tic.in.ua/?page_id=4415&lang=uk, вільний.

7. ДСТУ 4281:2004. Заклади ресторанного господарства. Класифікація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zumf.com/doc/449/>.

8. ДСТУ 878-93 "Води мінеральні фасовані" зміна № 34, від 23 травня 2022 року № 81 чинний від 2022-08-01 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=97894.

9. ДБН Б.2.2-12:2019 Планування і забудова територій [Електронний ресурс]. – Електронні текстові дані. – Режим доступу : https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/b_2_2_12/1-1-0-1802.

10. Рекреаційно-туристичні ресурси України з основами туристичного ресурсознавства : навчальний посібник / Алешугіна Н. О., Барановська О. В., Барановський М. О., Зеленська О. О., Смаль І. В., Філоненко І. М., Чернігів : Вид-во ЧНТУ, 2015.

11. Верещагіна С. Косметичні глини. Користь і властивості косметичної глини. Видикосметичної глини [Електронний ресурс] / С. Верещагіна. – Режим доступу : <http://ywoman.ru/page/kosmetichni-glini-korist-i-vlastivosti-kosmetichnoyi-glini-vidi-kosmetichnoyi-glini>.

12. Каленік К. В. Опорний конспект лекцій з курсу "Основи курортології та рекреації", К. В. Каленік, Н. Ю. Балацька. – Харків : ХДУХТ, 2019. – 87 с.
13. Кліматолікування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sanikur.com/uk/4/22/23/>.
14. Лікувальні грязі та пелоїдолікування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sanikur.com/uk/4/22/25/>.
15. Лікарські рослини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Лікарські_рослини.
16. Смірін С. Грязь, яка лікує [Електронний ресурс] / С. Смірін. – Режим доступу : <http://familytimes.com.ua/gryaz.html>.
17. Нетрадиційна медицина: те, що ви не знали [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://megasite.in.ua/5116-netradicijna-medicina-te-shho-vi-ne-znali.html>.
18. Оптимальний руховий режим [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://medbib.in.ua/optimalnyiy-dvigatelnyiy-rejim.html>.
19. Кінезітерапія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Кінезітерапія>.
20. Засоби лікувальної фізичної культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://medical-enc.com.ua/sredstva.htm>, вільний. – (дата звернення: 09.01.2022). – Назва з екрана.
21. Основні прийоми масажу: техніка виконання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://poradumo.pp.ua/krasa-i-zdorovya/14873-osnovn-priyomi-masazhu-tehnka-vikonannya.html>.
22. Краєвська А. С. Менеджмент діяльності санаторно-курортного закладу [Електронний ресурс] / А. С. Краєвська. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/20101224/3_kraev.php.
23. Мигалина Ю. Ю. Розвиток санаторно-курортної справи в Україні [Електронний ресурс] / Ю. Ю. Мигалина. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/mygalyna2.htm.
24. Ткаченко Т. Особливості управління закладами санаторно-курортної сфери [Електронний ресурс] / Т. Ткаченко, С. Костін. – Режим доступу : http://www.lnu.edu.ua/faculty/intrel/2008_24/19.pdf.
25. Яковенко Н. П. Фізіотерапія : підручник для студентів / Н. П. Яковенко, В. Б. Самойленко. – 2-е вид., випр. – Київ : Медицина, 2018. – 256 с.

Інформаційні ресурси

26. Всесвітня туристична організація. Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www2.unwto.org/>.

27. Види сервісної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://studopedia.ru/2_7837_vidiservisnoy-deyatelnosti.html.

28. Львівська обласна військова адміністрація. Управління туризму та курортів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://loda.gov.ua/upravlinnya_turyzmu_ta_kurortiv.

29. Державна служба статистики України. Економічна статистика: Туризм. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/tur.htm.

30. Сайт ПНС ХНЕУ ім. С. Кузнеця. – Режим доступу : <https://pns.hneu.edu.ua/course/view.php?id=7012>.

Зміст

Вступ	3
1. Завдання для самостійної роботи студентів	4
2. Рекомендації до самостійної роботи студентів	6
Змістовий модуль 1. Теоретичні засади рекреалогії. Організація рекреаційної діяльності	6
Тема 1. Поняття про рекреацію. Рекреація і відпочинок	6
Тема 2. Просторова диференціація рекреаційних ресурсів у світі	8
Тема 3. Характеристика рекреаційного потенціалу України	10
Тема 4. Територіальні рекреаційні системи, їхня класифікація та структура	13
Змістовий модуль 2. Теоретичні засади курортології. Організація санаторно-курортного господарства	15
Тема 5. Предмет та завдання курортології. Класифікація і типи курортів, природні лікувальні чинники	15
Тема 6. Методи санаторно-курортного лікування. Курорти – провідний сегмент індустрії гостинності	20
Тема 7. Бальнеологія як наука. Механізм дії мінеральних вод на організм людини	22
Тема 8. Забезпечення якості та ефективності діяльності санаторно-курортних закладів. Організація спортивно-оздоровчих послуг	23
Рекомендована література	25
Основна	25
Додаткова	26
Інформаційні ресурси	28

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

ОСНОВИ КУРОРТОЛОГІЇ ТА РЕКРЕАЦІЇ

**Методичні рекомендації
до самостійної роботи студентів
спеціальності 241 "Готельно-ресторанна справа"
освітньої програми "Готельно-ресторанний бізнес"
першого (бакалаврського) рівня**

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Укладач **Сисоєва** Світлана Ігорівна

Відповідальний за видання *О. Ю. Давидова*

Редактор *В. О. Дмитрієва*

Коректор *В. Ю. Труш*

План 2023 р. Поз. № 173 ЕВ. Обсяг 30 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.*